

KULTŪRA

MENAS ✨ LITERATŪRA ✨ MOKSLAS

Karaliaus galva

Praeitis daugeliui žmonių nėra įdomi. Kuo laikas toliau, tuo sunkiau jį suprasti. Ir gal ne veltui S.C. Lewis apibūdino praeitį kaip *sustingusią upę* – kai galvoju apie šį apibūdinimą, įsivaizduoju laiką kaip bazalto luitą, į kurią nebent galvą prasimuši.

Bet ar iš tiesų praeitis yra tokia – *sustingusi*?

Galbūt ji labai gyva ir veikia mus tokiais būdais ir rodosi tokiais pavidalais, kurių mes nesugebame suvokti, tik kartais pajuntame vadinamuoju šeštoju pojūčiu?.. Prisimenu, kaip apstulbau, kai skaitydama „Nežinojimo debesį“, supratau, kad skaitau labai seną tekstą – daugelis sakinių atrodė šiuolaikiški ir labai tinkantys mūsų amžiui!.. Dabartis iš esmės yra kur kas labiau susijusi su praeitimi, nei mes manome. Laikas tarsi persidengia, persisluoksniuoja, sena prasiskverbia per naują ir nauja – per seną. Istoriją ir metafiziką išstumia techninis mastymas ir ateities keitimo perspektyvos, bet visai šalia – laikas, suteikiantis galią metafizikai grįžti.

Ir jeigu kartais atrodo, kad nebeturime praeities ir istorijos – laiko sluoksniuose slypi galimybė (ir būtinybė) praeičiai ne tik sugrįžti, bet ir suformuoti naują realybę. Tai, kas labai sena, gali virsti *visiškai nauju* dalyku. Tai, kas labai sena, gali tapti ateitimi, kurios mes nenujautėme ir neišivaizdavome.

Vaizduotė, beje, žmogui neretai pakiša koją. Kai prisiskaitai visokių ateities manifestų ir vizijų, pasaulio gelbėjimo ir keitimo planų, taip ir norisi gręžtis nuo tos *padaromos* ateities į tai, kas pažangiam techniniam mąstymui atrodo sena, nepažangu ir beviltiška. Į pačią būti kaip į tiesą, apčiuopiamą ir sykiu metafizinę. Į praeitį, kuri, nors ir sustingusi, bet, pasak C. S. Lewiso, pilna dėkingumo.

Ar šiuolaikinis žmogus, paniręs į technologinių patogumų gaubiamą buitį, bemažsto apie būti, o ne vien apie gyvenimą? Apie tiesą, o ne tiesas ir nuomones? Apie atsimenančią, o ne užmaršią sielą? Apie tai, kas sena, o ne tai, kas nauja? Apie tai, kas amžina, o kas tik ilgai tveria?.. Kokios yra tikrosios, pirminės sąvokų reikšmės, o ne per ilgus amžius istorijos nugludintos ir pakeistos?..

Galbūt tai jau pamiršta, jau nebeatsimenama. Nugrimzdę perdėm giliai, kad suvoktume. Nebeatpažįstama. Ir galbūt dilgteli tik retsykiais, atsitiktinai. Kaip paslaptingas nervo siūlėlis, sapno nuotrūpa. Besileidžianti vakaro saulė ir pro plikas medžių šakas krintanti keista jos šviesa, primenanti kažką, kas įvyko labai seniai, kažką, kas sukrėtė ir pakeitė viską, nuo žemės gelmių iki žvaigždynų ir žmogaus sielos.

Tas dilgsintis nervo siūlėlis yra malonė, tokia pat, kokia kartais gali virsti netgi skausmas ir kančia. Suvokti savo būti kaip erdvę, kurioje telpa visas laikas, virš kurios lyg vainikuota karaliaus galva palinkusi amžinybė.

Renata Šerelytė



M. K. Čiurlionis. *Karalių pasaka*

*Šiandieną iš rankų man krenta mintis,
žiūriu, kaip ji krenta, pakolei išnyks.
Apleidžia mane visa tai,
kuo galėčiau dar būt –
nei skauda, nei liūdna, anei graudu.
Lyg mirštu,
lyg stoviu ant kranto stataus,
ir, persmelktas žaibo, staiga pamatau:
koks trumpas gyvenimas – ir ilga
jo pabaiga.*

Marcelijus Martinaitis

**Nežinojimo debesys*. Iš vidurinės anglų k. vertė Vilma Rinkevičiūtė. – Vilnius, Katalikų pasaulio leidiniai, 2019

MRF

MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2025 m. suteikė 18 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Karaliaus galva • 2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Žemaitijos bibliofilai – atkakliausi • 4-as psl. Algis Vaškevičius. „Sibiro tremtys“ – sukrečiantys vokiečių fotografės liudijimai • 5-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė. Apie mūsų gyvenimo vienybės sąvoką ir kaktusus • 6-as psl. Julius Keleras. Karaliaučius: tarp faktų ir kultūrinės vaizduotės • 7-as psl. Birutė Jonuškaitė. Kvapas. Apsakymas • 8-as psl. Karaliaučius: tarp faktų ir kultūrinės vaizduotės (tęsinys)

Kitame numeryje: Knygų naujienos ir senienos • Naujų lietuviškų filmų premjeros

ŽEMAITIJOS BIBLIOFILAI – ATKAKLIAUSI

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Simono Daukanto bibliofilų klubo laikraščio „Žemaičių bibliofilas“ paantraštelėje – paraginimas „Švieskis ir švieski!“ Žodžiai, kurie aiškūs be paaiškinimo. Tai – klubo devizas, išreiškiantis svarbiausią šios brolijos principą – palaikyti ir puoselėti dvasingumą per knygą.

„Žemaičių bibliofilas“ – pirmasis Lietuvoje ir kol kas vienintelis bibliofilų laikraštis. O pradėta nuo „Bibliofilų puslapio“ vietiniame laikraštyje.

Pradėjus leisti laikraštį, bibliofilų puslapius vietinėje spaudoje yra apžvelgęs Kęstutis Vaitkus, S. Daukanto bibliofilų klubo narys, akių ligų gydytojas. Straipsnyje pažymėta, jog 1995 m. kultūros savaitraštyje „Žemaičių saulutė“ buvo išspausdinti šeši teminiai puslapiai, o nuo 1996 m. kovo 12 d. kartą per mėnesį „Bibliofilų puslapis“ pasirodydavo laikraštyje „Plungė“.

Klubas savo gyvavimą skaičiuoja nuo 1984 m. Didžiausi nuopelnai priklauso plungiškiui S. Daukanto bibliofilų klubo prezidentui Gintautui Černekiui ir pirmajam jo vadovui bei vienam iš klubo įkūrėjų, dabar tauragiškiui Česlovui Vaupšui.

Klubo veikla

Klubo devizą G. – aiškina kaip Harmonijos formulę: „Švieskis“ – reiškia savikūra, o savikūra – kelias į šventovę. Įvykdęs pirmąjį principo dalį, klubo narys kopija šviesybės laiptais aukštyn. Kas kiek pažėgia, tiek ir dirba. Antroji principo dalis „Šviesk“ – kalno viršūnė. Tai – atkaklaus darbo su savimi rezultatas. „Stiprybės, atkaklaus būdo semiamasi iš S. Daukanto asmenybės.“

Didžiausias šitų entuziastų rūpestis – žmogus su knyga rankose. Tačiau knyga nėra tikslas, anot Č. Vaupšo, o tik priemonė, kurią siekiama panaudoti savo gyvenimo būdui formuoti. Jo kolega Gintautas dar pridėda, kad „knyga yra kultūros ženklas, o bibliofilija – būdas ugdyti knygos kultūrą. Bendravimas su knyga, kultūros ir mokslo žmonėmis plečia akiratį, turina asmenybę, suteikia gyvenimui gilesnę prasmę.“

Steigiant klubą dar buvo sovietmetis. Teko tuometiniams Plungės valdininkams, o pirmiausia komunistų partijos komitete įrodinėti, aiškinti, aiškintis, kodėl atsiribota nuo plačiai žinomos knygos bičiulių draugijos, kodėl klubo įstatuose akcentuojama, jog turi būti ne daugiau kaip dešimt narių, kodėl jis vadinsis S. Daukanto vardu, galų gale ir žodis *bibliofilija* tiems, kurie sprendė, buvo negirdėtas. Kai kam netgi atrodė, kad kuriama sekta. O iniciatoriai norėjo tik kokybės, o ne kiekybės, ir prikelti ganėtinai užmirštą S. Daukantą, lietuvių tautos stiprybę įžvelgusi dorybėje.

Būta skeptikų, gyvenančių Vilniuje, Kaune, kurie pranašavo klubui neilgą gyvenimą. Atseit, didžiausias intelektualinis judėjimas vyksta sostinėje, Plungėje ne daug kultūros ir mokslo žmonių.

Ir pasiryžimas pastoviai leisti vietiniame laikraštyje „Bibliofilų puslapi“ buvo sutiktas su nepasitikėjimu, pranašauta, jog „parako pakaks“ porai-trejetui mėnesių. Tiesa, kai atskiras leidinys pasirodė, skeptikų buvo likę nedaug. Tuomet labiausiai nusišėbėta, kad net vilniškis M. Mažvydo bibliofilų klubas neturi savo laikraščio, o štai žemaičiai vėl priekyje.

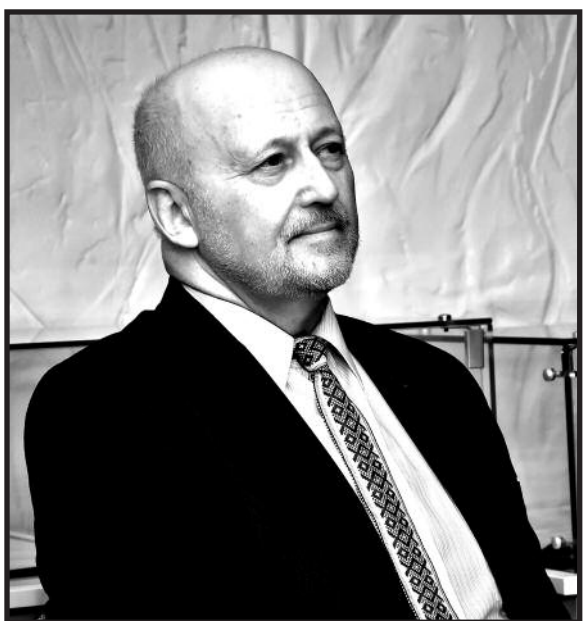
Svarbiausia – kad klubas išgyveno tuos kelis sovietmečio metus, kai lipo ant kulnų saugumas. Atkūrus nepriklausomybę, sužinota, jog yra speciali bibliofilams skirta byla. Kad gali būti panašių dalykų, įtarta jau pirmaisiais veiklos metais – vienas jaunas klubo narys pasisakė, jog kagėbistai reikalauja fiksuoti klubo veiklą, klausė, ką jam daryti. Tiesa, kai atsiskakė, jokių padarinių nepatyrė. Tada buvo pasirinktas kitas klubo narys. Įdomiausia, kad, susipažinus su byla, pasirodė, jog tai buvo ne tas žmogus, kurio bendraminčiai bandė saugotis.

Klubo nariai prisiminė, kad *anais laikais* neretai diskutuodavo net iki išnaktų ir dar ilgiau, o vėliau pėstute grįždavo į namus. Toliau gyvenantiems ir parytys ateidavo. Knygnešystės misija tuomet buvo itin svarbi, todėl, gerokai rizikuodami, rengė tarpukario leidinių parodas, viktorinas, konkursus.

Vėl nepriklausomos Lietuvos laikais klubo veikla peržengė Žemaitijos ribas. Iniciatoriai ne tik domėjosi tarpukario bibliofilų veikla, kuri buvo sunaikinta, kaip žalingas buržuazinės kultūros reiškinys, bet ir ieškojo išlikusių tikrųjų prieškarinio bibliofilų. Su



Laikraščio „Žemaičių bibliofilas“ ekspozicija Telšių viešojoje bibliotekoje



Gintautas Černeckis – ne tik bibliofilų klubo įkūrėjas, bet ir iki šiol svarbiausias jo žmogus

Paulium Galaune jau nespėjo susitikti, užtat lankėsi pas Petrą Jakštą Šilutėje, pas Kazį Varnelį Vilniuje. Akivaizdžiai įsitikino, kuo knygos mėgėjas skiriasi nuo biblifilo.

Pastarųjų santykis su knyga ypatingas. Vien knygų kolekcionavimas, kaupimas – ribotas užsiėmimas. O tiems, kurie dar ir šiandien abejoja, ar provincija iš tikrųjų didelis minusas panašiai veiklai, Gintautas atsako, kad net penki bibliofilai gali sukurti bibliofilijos mokyklą, kuri turės įtakos šalies bibliofilijos raidai. Kad ne gyvenamoji vieta lemia, įsitikinęs ir Česlovas: „Bibliofilas gali gyventi ir miške ar net negyvenamoje saloje, nes vieta visiškai neturi reikšmės. Čia panašiai kaip su bažnyčia, kuri žmogui gali būti arti, o Dievas toli.“

Didelę pagalbą kvalifikuotais patarimais plungiškiams yra suteikęs profesorius Domas Kaunas. Jis – klubo Garbės narys. Šio globėjo ir kolegos dėka inicijuota Plungėje ne tik „Žemaičių knygai“ skirtoji, bet ir tarptautinė bibliofilų konferencija. Daug metų bendraujama su dar dviem Garbės narėmis – knygotyrininke kauniete dr. Nijole Lietuvninkaite ir vilniete dr. Irena Kubilienė. Jų darbai išspausdinti ir pirmajame laikraščio numeryje – D. Kauno „Žemaičių bibliofilų žingsnis ir žodis“, I. Kubilienės „Penki apsnigti vakarai su reta knyga“, N. Lietuvninkaitės „Vaižgantas – lietuviškos knygos riteris“.

Per daugelį metų klubo veikloje visko būta. O jam priklausė jau apie pusšimtis plungiškių.

Beveik stebuklas, kad S. Daukanto bibliofilų klubui jau daugiau kaip keturi dešimtmečiai.

Laikraštis leidžiamas savo lėšomis. Svarbi nuostata – išsilaikyti patiems. Pirmieji du numeriai išleisti 2000 metais – kovo 16 ir gruodžio 15 d. Juos pavyko parduoti, tai buvo didelė paskata. Po ketvirtito prisiėjo stabtelėti – išpirko ne visą tiražą. Kažkiek padėjo „Plungės“ laikraščio, kuriame klubo nariai rengia puslapį, redakcija. Vėliau ir iš artimiausių bičiulių rato atsirado rėmėjų, kurie įvardijami paskutiniame laikraščio puslapyje.

Žinoma, atgavus nepriklausomybę, klubo veikla gerokai pasikeitė – tapo kryptingesnė. O ir jos tikslai dabar gerokai kitokie. „Atkrito knygnešystės mi-

sija, – sako G. Černeckis. – Dabar klubas skleidžia pasaulinės knygos kultūros patirtį, ugdo skaitymo kultūrą, pagarbą knygai. Tęsia ir kuria naujas knygos kultūros tradicijas, ugdo bibliofilus ir humanitarinę kultūrą, propaguoja pagarbą Lietuvos istorijai ir lietuvių tautos tradicijoms, toleranciją, dvasingumą.“

Vilniaus M. Mažvydo bibliofilų klubo nariai yra išspausdinę plungiškių laikraštyje ne vieną dėmesio vertą medžiagą. O didžiausias laikraščio talkininkas – plungiškių išaugintas Tomas Petreikis, 2014 m. apgynęs socialinių mokslų daktaro disertaciją „Regioninės knygos kultūra Žemaitijos knygos 1905–1944 m. pavyzdžiu“. Dėmesio verti jo straipsniai ir studijos „Antologijos „Žemaičiai“ (1938) idomybės“, „Dzūkijos spaudos istorijos apybraiža“, „Apie žemaičių bajorą Jurgį Platerį ir jo bibliotekos rekonstrukciją“, „Bibliofilija ir mecenatystė“, „Knygnešių atminimo blyksniai ir properšos“, „Pamirštų knygų beiėskant“ ir kt.

Pažintis su bibliofilijos autoritetais ir S. Daukanto klubo autoritetą padidino.

Apie klubą ir bibliofiliją – profesorius Domo Kauno mintys

Visada šalia buvo ir yra prof. D. Kaunas. Ypač išimėtinai redakcijos pasikalbėjimai su juo antrajame, trečiajame ir šeštajame numeriuose.

Antrajame – pokalbis apie nueinančio XX a. Knygą ir Knygos žmogų.

Trečiajame – mintys apie profesoriaus sudarytą knygą „Bibliofilai apie asmenines bibliotekas“.

Artėjant klubo 30-mečiui buvusiems ir esamiems nariams buvo išsiuntinėtas klausimynas, kurio tikslas – užfiksuoti žemaičių bibliofilų sąjūdžio dalyvių apmąstymus ir įžvalgas apie knygos kultūrą, bibliofiliją, savo santykį su klubu. Iš profesoriaus atsakymų galima susidaryti labai aiškų vaizdą apie klubo praeitį, dabartį, perspektyvą, nes jis su žemaičių bibliofilais palaiko ryšius nuo klubo gimimo. „Klubą vertinu dėl jo gyvybingumo, tradicijų kūrimo ir puoselėjimo, darbingumo, nuolatinės tęstinės veiklos paskatų ieškos“, – pažymi D. Kaunas, tuo pačiu pastebėdamas, kad „veikla neabejotinai būtų dar rezultatyvesnė, jei ji daugiau palaikytų savivaldybė ir atsakingi kultūros vadovai“, „kultūriniam sąjūdžiui reikia kad ir nedidelės, bet nuolatinės finansinės paramos“, „Plungės galvos ir patriotai ir be baksnojimo pirštu turėtų suprasti, kad S. Daukanto bibliofilų klubas yra išskirtinis žymuo Žemaitijos kultūros nūdienoje ir toks išliks jos istorijoje.“

Vienas iš klausimų profesoriui – ko vertas klubo atliekamas knygos kultūros ir bibliofilijos ugdomasis darbas su jaunaisiais knygų bičiuliais. „Neabejoju, kad pasirinktas kelias yra teisingas, – atsako klubo Garbės narys. – Laiku įgiję knygos vartojimo paskatų, jie subrandins ir į suaugusiųjų gyvenimą išsineš tikrųjų kultūros vertybių pažinimo ir vertinimo gebėjimus. Vieni iš jų papildys savo, kiti – kitų miestų knygos kultūros puoselėtojų arba bent rėmėjų gretas.“ Čia ir pavyzdys – Plungės Senamiesčio vidurinės mokyklos auklėtinis ir buvęs S. Daukanto klubo narys T. Petreikis, dabar vadovaujantis M. Mažvydo bibliofilų klubui Vilniuje.

Žemaičius bibliofilus neramina sparčiai materialėjantis gyvenimas, tai, kad vartotojiškoje visuomenėje nėra poreikio rūpintis sielos lavinimu, o praktiškas žmogus kultūros žmogų stumia į užribį, kad knyga tampa preke ir masinės kultūros produktu. Prof. D. Kaunas nuramina kolegas, pažymėdamas, jog „pažangos nesustabdysi. Tačiau knyga, nors ir spaudžiama, neišnyks. Jos stiprybė yra materialumas, patikimumas, meniškumas, dvasingumas, bendravimo komfortas. Ar tokia knyga išliks ir ateityje? Keisis. Kada, kaip ir kiek – spėlioti neverta. Tačiau esu visiškai tikras, kad dar iki to laiko knyga padės išspręsti daug mus užgriuvusių problemų.“

Atkreipę dėmesį, kad, puoselėdamas humanitarines vertybes, klubas atmetė peršamas svetimybes, todėl pavyko išsaugoti nesujauktą vertybių lauką, Plungės bibliofilai klausia, gal jiems stinga modernumo. „Patarčiau ieškoti kompromiso ir modernumo, – atsako profesorius. – Modernumo niekada nebūna per daug. Skaitmeninė knyga, jos pažinimas ir panaudojimas gali būti puiki priemonė minėtoms blo-

Atkelta iš 2 psl.

gybėms atpažinti ir tradicinėms bibliofilinėms vertybėms atrasti bei pamėgti. “ Čia ir konkretus pavyzdys, kaip modernus klubas galėtų tapti gera jaunųjų narių pažintim su pasauliniu bibliofilų judėjimu ir paveldu: „Į Gutenbergo knygos muziejų Maince arba Britų biblioteką Londone tuoj nenuvyksite, tačiau po šių institucijų saugyklas ir ekspozicijas virtualiai pakeliauti ir pasidalinti įspūdžiais galite jau eiliniame klubo posėdyje. Knygą reikia iš naujo atrasti, nes pasikeitė ir mes, ir jos supratimas.”

Daukantiečiams svarbu ir ką profesorius mano apie klubo indėlį į kultūrinį visuomenės gyvenimą bei jo ateitį, kaip vertina klubo leidžiamą laikraštį. „Didžiausias pasiekimas yra pats Daukanto klubo buvimas, panašus į budėjamą amžinųjų vertybių, sudėtų į visų laikų patikimiausią laikmeną – rankraštinių ir spausdintinių tekstą, sargyboje“, – pažymi D. Kaunas, tuo pačiu papasakodamas, jog anksčiau M. Mažvydo klubas yra dėjęs nemažai pastangų bibliofilijos sąjūdžiui regionuose plėtoti, bet iš to nieko neišėjo, nors vyкта net į Panevėžį, Klaipėdą. O S. Daukanto klubas „dirbo, savarankiškėjo, didino narių supratimą apie knygą kaip žinių, meno, bendravimo galimybę ir saviraiškos būdą, mokėsi jo pažinimo, nuosekliai, galbūt net to nejausdami stiprino pasitikėjimą savo gebėjimais spręsti šių dienų ir ateities užduotis.“ Vis dėlto reikia „ieškoti daugiau naujų krypčių ir darbo būdų“, „svarbu ieškoti bibliofilų, knyginkų, knygnešių, knygų ir bibliotekų buvimo ir likimo pėdsakų Plungėje ir Žemaičiuose, juos viešinti“, „bibliofilija turi tapti jungiamuoju kultūros elementu, per kurį galima atskleisti jos brandumą, poreikį išsaugoti tradicijas ir jas atnaujinti.“ O laikraščio, kuris „liudija esant pakankamą pajėgų jam rašyti ir palaikyti“, pagrindinė problema – nereguliari leidyba.

Be kita ko, pasikalbėjimas svarbus ir dėl profesoriaus išsakytų minčių, kas yra bibliofilas ir bibliofilija. Atkreipęs dėmesį, jog dar niekas nedavė visiems tinkamo atsakymo ir kad jis pats nelaiko savęs bibliofilu („Gal kiek ir panašus, bet tik išoriškai. Greičiausiai esu išimtis“), D. Kaunas pažymi, kad „bibliofilija yra gyvenimo būdas, kurį įprasmina asmeninės, individualizuotos bibliotekos kūryba“, o „knygotyrininkui, knygų prekeiviui, bibliotekininkui, bibliotekų ir muziejų senųjų ir retųjų leidinių skyrių darbuotojui bei kitokios knygos profesijos atstovui profesionalui bibliofilu tapti nelemta.“

„Žemaičių bibliofilui“ – 20

Dešimtas laikraščio „Žemaičių bibliofilas“ numeris buvo skirtas šio leidinio 20-mečiui. Vedamajame redakcijos straipsnyje „Knygių Bičiulijos laikraštis Žemaičiuose“ rašoma: „Nuo 2000 m. Plungės S. Daukanto bibliofilų klubas pagal išgales leidžia pirmą ir vienintelį bibliofilijai skirtą laikraštį „Žemaičių bibliofilas“, kurio švietėjiškas turinys, kaip tikisi leidėjai, padeda visuomenei apmąstyti knygos kultūros vertybes ir tautos raštijos istoriją. Akivaizdu, kad ne vien šviesuomenės reikalas išsaugoti švietimo laisvę, puoselėjant humanitarinę kultūrą. Ypač dabar svarbu gyventi Tradicijos šviesoje, kai visuomenei brukama banali pramoginė kultūra ir formuojamas primityvus gyvenimo būdas. Kitaip tariant, laikraščio leidėjai skatina savo skaitytojus siekti vidinės asmens laisvės dvasinio tobulėjimo keliu, pasitelkiant knygą ir kūrybą.“ Pirmame puslapyje išspausdintas klubo himnas, parašytas 1985 m. Išskirtinio dėmesio vertas prof. Viktorijos Daujotytės straipsnis „Kiek žmoguje kalbos“. Skyrelyje „Bibliofilo kalendoriaus“ – du apžvalginiai straipsniai, skirti Vilniaus ir Kauno bibliofilų sambūrių jubiliejinėms sukaktims paminėti: G. Černeckio „Apie XXVII knygos mėgėjus sovietų ir nacių okupacijų metais. XXVII knygos mėgėjų draugijai (1930–1940) – 90“ ir T. Petreikio „Martyno Mažvydo bibliofilų klubui – 50 metų“. Dalios Šimkutės publikacijoje „Rūmuose atgims kunigaikščio Oginskio kurta biblioteka“ rašoma apie kunigaikščio Oginskio atkuriamą biblioteką, kuri atvers duris po Žemaičių dailės muziejaus vakarinės dalies restauracijos. Šioje patalpoje planuojama į ažuolines spintas perkelti muziejaus sukaupą daugiau nei 900 senųjų spaudinių rinkinį, taip pat istoriko Zenono Ivinskio asmeninės bibliotekos senuosius spaudinius. Aistė Talijūnienė, Mindaugas Talijūnas ir G. Černeckis dalinasi mintimis apie perskaitytą ir bibliofilų klube pristatytą Julijos Šukys knygą „Epistologilija. Užrašytas Onos Šimaitės gyvenimas (2016) publikacijoje ‘Bibliofilų pokalbis apie Onos Šimaitės užrašytus gyvenimo liudijimus ir Vilniaus geto biblioteką’.“ Dr. Alma Baziūnienė straipsnyje „Kuriamas

Lietuvos knygos ir mokslo minties muziejus „Bibliopolis“ aptaria kuriamo Lietuvos knygos muziejaus klausimus. Plačiame Ilonos Linkevičienės straipsnyje „Paroda – ‘Žmogus ir knyga vaizduojamajame mene’ Žemaičių dailės muziejuje“ nušviečiamas S. Daukanto bibliofilų klubo 35-ųjų metų sukakties minėjimas ir klubo vadovo G. Černeckio skulptūrėlių ir atvirukų paroda „Žmogus su knyga“. Bibliofilas Rolandas Gustaitis, susipažinęs su Veliuonos bažnyčioje saugomu archyvu ir nedideliu senųjų knygų rinkiniu, apie tai rašo straipsnyje „Veliuonos bažnyčios knygos“. Bibliofilas Vytautas Lekutis pasakoja apie dramatišką asmeninės bibliotekos likimą straipsnyje „Profesorius Izidorius Tamošaitis ir jo biblioteka“. Apie Žemaitijos senųjų bibliotekų istorinius tyrimus rašo prof. Arvydas Pacevičius („Senųjų bibliotekų Žemaitijoje tyrinėjimai bibliofiliniu požiūriu: domininkono Kazimiero Kontrimo (1800–1865) atvejis“. Apie Antano Macijausko parengtą ir išleistą pirmąjį Lietuvos žemėlapį lietuvių kalba rašo dr. Daiva Narbutienė („Pro cenzūros kilpas praslydęs leidinys – „Žemėlapis lietuviškai latviško krašto“. Apie Valdovų rūmų muziejuje atidarytą parodą, skirtą S. Daukantui, – Gintarės Džiaugytės publikacija „Apie parodą ‘Simonas Daukantas: Aš dėl lietuviybės pamatus dedu’“. Dr. T. Petreikis aprašo vienos knygos likimą straipsnyje „Knygos turi savo likimus: Vydūno ‘Likimo bangos’ (1922)“. Ta pačia tema Danutės Ardavičienės publikacija „Vienos knygos istorija: Maironio „Lietuvos istorija“. Skyrelyje „Nubraukus knygos dulkes“ – bibliofilo Jono Einoro straipsnis „Jonas Basanavičius: Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose“. Lietuvių raštas Jo Šventenybei popiežiui Pijui X ir visiems Romos katalikų Bažnyčios kardinolams“. Prof. D. Kaunas dalijasi su skaitytojais M. Mažvydo bibliofilų klubo užrašais. S. Daukanto bibliofilų klubo narė A. Talijūnienė pristato du leidinius: Vygandas Čaplikas „Žmogaus tikėjimas“ ir „Žemaitija. Samogitia“. Skyrelyje „Iš bibliofilo užrašų“ S. Daukanto bibliofilų klubo narys Mindaugas Talijūnas, remdamasis knyga „Vaizgantas apie...“ pateikia skaitytojams Vaizganto mintijimą kaip knygos malšina dvasios alkį.

Plungės bibliofilų konferencijos

S. Daukanto bibliofilų klubas iškėlė sau uždavinį, pasitelkus šalies knygotyrininkus ir bibliofilus, pradėti kryptingą ir sistemingą žemaičių knygos tyrinėjimą. Tuo tikslu organizavo 10 konferencijų. 2001 m. rugsėjo 20–22 dienomis vyko tarptautinė knygotyros konferencija, skirta bibliofilijai. Konferencijoje dalyvavo ne tik Lietuvos, Suomijos, Estijos, Latvijos, Rusijos, Lenkijos, Vokietijos, JAV knygotyrininkai, bet ir Plungės S. Daukanto bibliofilų klubas kaip vienas šio renginio organizatorių. Konferencija prasidėjo Vilniuje, vėliau persikėlė į Plungę ir Alsėdžius. Konferencijos programoje buvo rašoma: „Simono Daukanto bibliofilų klubo švystelėjimas žemaičiuose yra nė su kuo nepalyginamas knygos kultūros proveržis.“ Konferencijos išvažiuojamosios sesijos vadovas prof. D. Kaunas interviu, duotu laikraščio „Plungė“ redakcijai, pabrėžė: „Simono Daukanto klubo veikla yra pavyzdys, kaip knygos kultūra gali būti diegiama ir vykdoma nedidelio regioninio miesto sąlygomis. Jo patirtis turėtų būti atrama kuriant kitus panašius klubus“.

2024 m. spalio 5 d. Plungės vaikų ir jaunimo bibliotekoje vyko 10-oji bibliofilų konferencija, skirta klu-

bo 40-ties metų sukakčiai. Pranešimus skaitė bibliofilai G. Černeckis („Plungės Simono Daukanto bibliofilų klubo 40-ties metų veiklos apžvalga (1984–2024), Rita Ringienė („Kaliksto Kasakauskio gyvenimo ir veiklos ženklai Akmenėje“), Aistė Talijūnienė („Plungės Simono Daukanto bibliofilų klubo laikraštis „Žemaičių bibliofilas“ ir kita leidybinė veikla“), Agnė Staupeytė („Knygos vaidmuo tampant mokytoju“), dr. Tomas Petreikis („Žemaitijos dvarų bibliotekų likučiai bibliofilo lentynoje“), prof. Juozas Pabrėža („2024 m. – Žemaitiško rašto metai“), bibliotekininkės Nijolė Raudytė („Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos asmeninės bibliotekos tyrimas“), Monika Untulytė-Padolskienė („Pasaulio žemaičių leidinių fondas Skuodo rajono R. Granausko viešojoje bibliotekoje“). Konferencijos buvo rengiamos vis naujose erdvėse, sutrumpinti pranešimai publikuojami laikraštyje „Žemaičių bibliofilas“.

Šiuo metu rengiamas spaudai 11-asis „Žemaičių bibliofilo“ numeris, bet jau žurnalo formatu.

Bibliofilų literatūros konkursai

Surengti 5 literatūros rašinių konkursai: „Prakalbinta knyga“ (1998–2001, 2004). 2022 m. sausio 20–vasario 28 d. Daukanto bibliofilų klubas ir Plungės literatų klubas „Vingiorystė“ organizavo literatūros kūrinių konkursą „Draustos knygos keliais“. Organizatoriai sulaukė 62 autorinių darbų iš 24 Lietuvos miestų ir miestelių. Buvo nutarta visų literatūros konkurso dalyvių rašinius suguldyti į knygą, kuri liudytų apie knygnešių pradėtą lietuviškos knygos kultūros gyvybingumą. Knyga „Neblėstanti knygnešystės šviesa“ (sudarytoja A. Daukantaitė) pasiekė skaitytojus 2023 m. Jai pratarinę „Lietuviškos knygos misionieriai“ parašė G. Černeckis.

2023 m. rugsėjo 1–spalio 25 d. bibliofilų klubo iniciatyva organizuotas literatūrinis konkursas „Simonas Daukantas – Tėvynės žmogus“, skirtas 230-iesioms Lietuvos istoriko ir knygos žmogaus gimimo metinėms pažymėti. Konkurse dalyvavo 85 autoriai iš visos šalies. Šį sumanymą vykdė Plungės miesto biblioteka, bibliofilai ir literatai. 2025 m. organizatoriai savo lėšomis išleido konkurso dalyvių rašinių knygą „Simonas Daukantas – Tėvynės žmogus“, kurią sudarė ir parengė spaudai literatė A. Daukantaitė, o G. Černeckis jai parašė pratarinę „Respublika pagal Simoną Daukantą“. Šios knygos sutiktuvės buvo surengtos Plungėje, Papilėje, Palangoje, Rietave, Varniuose. 2026-aisiais planuojama knygą pristatyti Mažeikiuose, Telšiuose, Skuode ir Kalviuose.

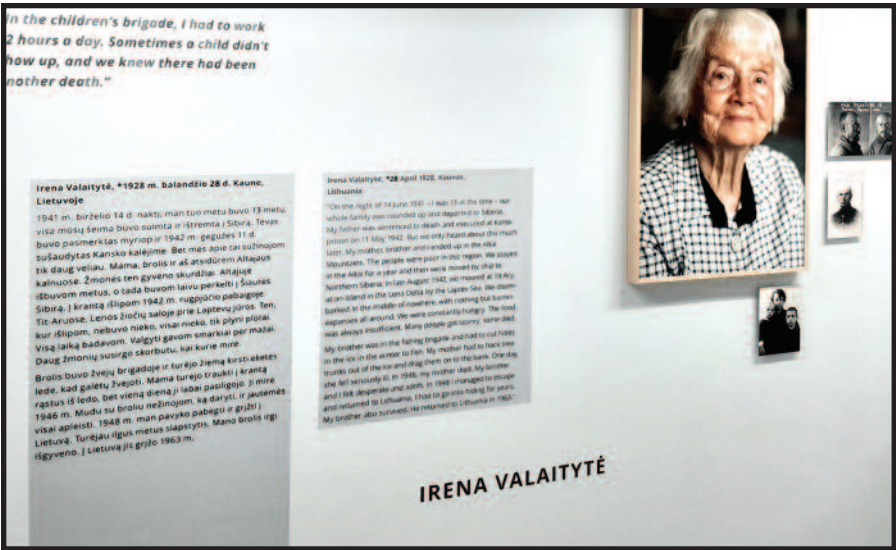
Publikacijos šalies žurnaluose ir laikraščiuose

Klubo nariai, ugdydami knygos kultūrą, šalies spaudoje yra paskelbę kelis šimtus straipsnių. Juos spausdino žurnalai „Naujos knygos“, „Tarp knygų“, „Knygotyra“, „Metai“, „Varpai“, „Žemaičių žemė“, „Knygnešys“, „Aitvarai“, „Lietuva ir Čekija“. Apie Plungės bibliofilus rašė respublikiniai laikraščiai „Mokslo Lietuva“, „Literatūra ir menas“, „Šiaurės Atėnai“, „Voruta“, taip pat rajoninė spauda: „Plungė“, „Žemaitis“, „Žemaičių saulutė“, „Plungės žinios“, „Vienybė“, „Šilutės naujienos“, „Šilalės artojas“, „Telšių žinios“, „Pajūrio naujienos“ ir kt.

Nukelta į 5 psl.



Knygos „Simonas Daukantas – Tėvynės žmogus“ sutiktuvių dalyviai Palangos viešojoje bibliotekoje, 2025 m. lapkričio 20 d.



Vokiečių fotografės nuotraukose – sukrečiantys liudijimai.

A. Vaškevičiaus nuotraukos

„Sibiro tremtys“ – sukrečiantys vokiečių fotografės liudijimai

Algis Vaškevičius

Nacionalinėje dailės galerijoje Vilniuje iki vasario 8-osios veikia vokiečių fotografės Claudios Heinermann fotografijų paroda „Sibiro tremtys“. Joje įamžinti liudininkai pasakoja apie moterų ir vaikų trėmimus į tokias Sibiro vietas, gyvenimą Gulago stovyklose, organizuotą priešinimąsi sovietų okupantui ir Šaltojo karo pradžią. Asmeninės istorijos suteikia erdvės niuansams, leidžia naujai pažvelgti į istoriją ir prabilti pamirštomis ar ignoruojamoms aukoms.

C. Heinermann net septynerius metus kūrė fotografijų triptiką, kuriuo iš užmaršties kelia Sovietų Sąjungos vykdytą Baltijos šalių priespaudą. Šioje parodoje yra pristatomos visos trys tyrimo dalys. Pati fotografė apie savo motyvus teigia taip: „Niekas niekada nebuvo nuteistas už sovietų įvykdytus nusikaltimus žmoniškumui. Po Sovietų Sąjungos žlugimo apie tai pirmą kartą buvo atvirai prabilta, tačiau Putino Rusijoje stalininė praeitis vėl šluojama po kilimu. Todėl manau, kad svarbu išgirsti ir išsaugoti už geležinės uždangos nuo mūsų slėptus pasakojimus, galinčius padėti teisingai nušviesti istoriją“.

Apie tai C. Heinermann kalbėjosi su istorikais ir liudininkais. Sekdama ištremtų Baltijos šalių gyventojų pėdsakais ji leidosi į tolimas keliones po buvusią Sovietų Sąjungą. Savo darbe C. Heinermann jų fotografinius portretus ir liudijimus jungia su kasdienio gyvenimo, interjerų, natūrmortų ir peizažų vaizdais. Stengdamasi praturtinti savo vizualius pasakojimus, ji taip pat pasitelkia nuotraukas iš asmeninių albumų ir istorinių archyvų.

Pirmojoje parodos dalyje, pasakojančioje apie trėmimus į Sibirą, tarp kitų pateikiamas ir Irenos Valaitytės liudijimas. Jos tėvas buvo profesionalus karys, tad būdama 13 metų ji buvo ištremta 1941-ųjų birželį. Tėvas buvo sušaudytas, o ji su mama ir broliu atsidūrė Altajaus kalnuose, sunkiai vargo, o vėliau pateko į Šiaurės Sibirą prie Laptevų jūros. 1948-aisiais jai pavyko pabėgti, bet Lietuvoje teko daug metų slapstyti. 1989-aisiais su buvusiais tremtiniais ji grįžo į tremties veitą ir surado motinos kapą, jos palaikus parsivežė į Lietuvą.

Antroji dalis yra skirta partizanams. Tarp kitų čia pristatomas ir laisvės kovotojas Jonas Kadžionis, kartu su žmona Malvina gyvenęs partizanų gyvenimą. 1953 metais jie abu buvo suimti, nuteisti 25 metams lagerio ir 5 metams tremties. Į Lietuvą jie grįžo 1978 metais, bet čia buvo laikomi banditais, tad apsigyveno Kaliningrade, o į Lietuvą sugrįžo tik po nepriklausomybės atkūrimo. Tokių istorijų parodoje pasakojama ne viena.

Trečiojoje parodos dalyje, pavadintoje „Atominis gulagas“, aptariama dar viena deportacijų banga į Kazachstaną ir Pietų Sibirą, kurioje buvo įkurti bausmės lageriai, skirti paruošti teritorijai atlikti atominės bombos bandymus. Kaliniai kasė urano rūdą, statė laboratorijas, uždarus miestus. Autorė pakalbino ten gyvenusius tremtinius, uždarė šurpius jų prisiminimus.

„Džiaugiuosi galėdama pristatyti šią parodą Lietuvoje. Skaitydama Dalios Grinkevičiūtės dienoraštį supratau, koks milžiniškas buvo tremčių mastas, be-



veik kiekviena Lietuvos šeima turi savo netekties istoriją. Tai vis dar atvira žaizda, kurią svarbu parodyti pasauliui. Vakarai iki šiol nesupranta Lietuvos bei kitų gretimų šalių karo su Rusija baimės. Tad noriu parodyti, kodėl čia žmonės taip baiminasi dėl savo likimo“, – teigė fotografė C. Heinermann.

Parodos kuratorės Ievos Mazūraitės-Novickienės nuomone, „svarbu ne tik patiems prisiminti savo praeitį, bet ir pamatyti, kaip į ją žvelgia kiti. Jos projektas jau buvo pristatytas ir užsienyje. Vakaruose ji pasakoja tai, ko daugelis nežino, o mums primena, kas yra itin svarbu ir šiandien įgauna naują aktualumą. Ši paroda atėjo laiku. Ji kaip niekad svarbi mums – gyvenantiems nesaugumo, išbandymų ir grėsmių akivaizdoje“.

Pamačiusi trečiąją fotografės knygą, skirtą tremtims į Kazachstaną ir Pietų Sibirą, I. Mazūraitė-No-

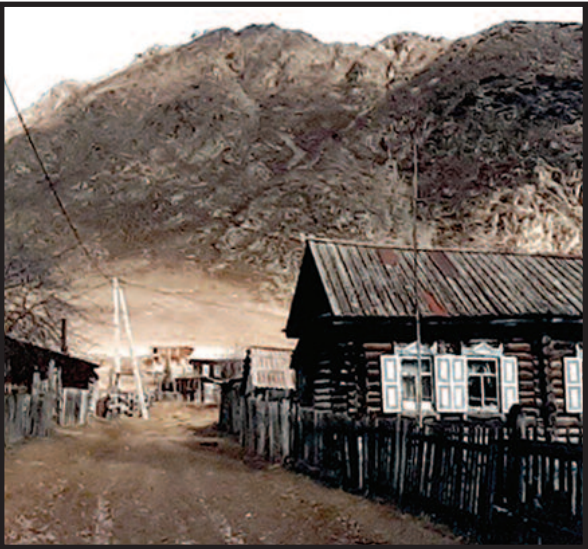
vickienė pasiūlė šią temą pristatyti parodos forma: „Knygos yra svarbios, tačiau paroda leidžia greičiau pasiekti žiūrovus, patirčiai suteikia emocinį jautrumą.“

C. Heinermann studijavo vaizduojamuosius menis ir dokumentinę fotografiją. Šiandien ji yra laisvai samdoma fotografė, gyvenanti Delfte (Nyderlandai). Daugiausia dėmesio ji skiria ilgalaikiams dokumentiniams projektams ir šiuolaikinėms istorinėms problemoms, taip pat genocidui ir karo padariniams. Fotografinius projektus ji vykdo tokiose šalyse kaip Bosnija, Rusija, Lietuva, Latvija, Estija, Belgija, Vokietija ir Ruanda.

C. Heinermann iki šiol yra išleidusi septynias fotografijų knygas, jos darbai publikuoti Nyderlandų ir užsienio leidiniuose. Jos darbų yra įvairiose kolekcijose, jie eksponuoti Nacionaliniame fotografijos muziejuje Roterdame, Kamp Westerbork, Kamp Vught, Liberty Park/NL, Holokausto muziejuje Mechele- ne/Belgijoje, Vokietijos istorijos muziejuje Berlyne, taip pat galerijose ir fotografijos festivaliuose Nyderlanduose, Belgijoje, Lietuvoje, Sakartvele, Kaliningrade ir Vokietijoje. 2015 m. ji išleido apdovanojimai įvertintą fotografijų knygą „Wolfskinder. A Post-War Story“ (*Vilko vaikai*. Pokario istorija).

2023 m. trilogijos pagrindu surengta paroda Nyderlandų fotografijose muziejuje Roterdame. Už 2020–2023 m. išleistą trilogiją „Siberian Exiles, I–III“ ji laimėjo sidabro medalį Vokietijos fotoknygų konkurse Deutscher Fotobuchpreis 2020–23. „Siberian Exiles“ I ir III dalys buvo paskelbtos tarp geriausių 2020/2022 m. fotoknygų Nyderlanduose. „Siberian Exiles“ II dalis pateko tarp „LensCulture Portrait Award 2024“ konkurso finalininkų.

Kartu Nacionalinėje dailės galerijoje veikia ir tarptautinė paroda apie Šiaurės kraštovaizdžio atmintį ir vaizduotę „Šešėliai palieka pėdsakus“. Pasak parodos rengėjų, ji leidžia pažinti samių, Norvegijos ir Suomijos kultūrą, primena Lietuvos keliautojus, kuriuos į Arktį vedė pažinimo troškulys, ir tremtinius, prievarta atskirtus nuo savo žemės. Iš viso šioje parodoje pristatoma daugiau nei 50 menininkų kūryba. Abi ekspozicijos ragina permąstyti atminties galią tautai siekiant išlikti, kurti ir saugoti savo kultūrą net atšiauriausiomis sąlygomis.





Gaj Žmavc „Garso elipsė“

Apie mūsų gyvenimo vienybės sąvoką ir kaktusus

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Lietuvos baleto 100-mečiui Klaipėdos valstybinio muzikinio teatro baleto trupė vilniečiams, LNOBT Didžiojoje salėje, rodė šiuolaikinio baleto diptiką „Kaktusai+“: pirmoje dalyje – slovėnų choreografo Gaj Žmavc spektaklį „Garso elipsė“, antrojoje – švedų choreografo Alexander Ekman spektaklį „Kaktusai“ (kartu su KVMT styginių kvartetu).

„Garso elipsėje“ (Audio Unit) baleto trupė – kaip vientisas organizmas. Šokėjai, apvilkti androginiško stiliaus kostiumais, primena nežemiškas būtybes arba robotus: jie vieningi kaip stygos ar variklio krumpliaraščiai, pianino klavišų plaktukai. Visi vieni. Išryškėja lyderiai (du vyrai ir dvi moterys) ir vėl suvienodėja. Viena lyderė traukia iš paskos visus pagal monotonišką muzikos įrašą – viena ta pati melodija su ritminiu būgnu ir kompiuterine scenograma, raudoname fone – geometrinės (vyrauja trikampės) figūros. Į vieną masę – robotų aeorobika. Visa tai sukuria vizualią dirbtinių žmonių šokio estetiką.

„Garso elipsės“ kūrėjų komanda. Gaj Žmavc yra ne tik šio spektaklio choreografas, jis ir kompozitorius – garso takelio klavesinui, styginiams ir mušamiesiems autorius bei kostiumų (įkvėptas praėjusio amžiaus aukštosios mados reminiscencijų) dailininkas. Grimo dailininkė – Aira Braždienė, šviesų dailininkas – Edvardas Osinskis, vaizdo projekcijų dailininkas – Simonas Margis. Pasaulinė premjera įvyko 2024 m. rugpjūčio 2 d. Klaipėdos elinge.

KVMT baleto trupės meno vadovas Gaj Žmavc su Klaipėdos valstybiniu muzikiniu teatru susijęs nuo 2021-ųjų. „Spektaklio pavadinime „Audio Unit“ (Garso elipsė) susijungia du man svarbūs dėmenys: garsas arba muzika, kurią kuriu pats, ir vienetas – mūsų trupės narių visuma ir vienybė. Tai pirmasis Klaipėdos baleto trupės pastatymas man tapus jos meno vadovu, dėl to jame pasirodys visi trupės šokėjai“, – sako Gaj Žmavc.

„Kaktusai“ (Cacti) – kaip meno metafora. Spektaklio choreografas Alexander Ekman: „Šis kūrinys yra apie tai, kaip mes suvokiame meno kūrinius, jaučiame poreikį juos analizuoti, ‘suprasti’. Esu įsitikinęs, jog nėra vieno teisingo būdo – kiekvienas galime juos interpretuoti ir patirti kaip kam patinka. ‘Kaktusai’ gimė tuo mano gyvenimo laikotarpiu, kai kiekvienas rašinys apie mano kūrybą gerokai sujaukdavo jausmus ir gadindavo nuotaiką. Man atrodė neteisinga, kad kažkas prisėda, parašo ir tarsi už visus nusprendžia, apie ką yra vienas ar kitas mano kūrinys. Nustojau skaityti recenzijas, paskui į jas reaguoti, bet man iki šiol kelia abejonių ši žmonių sukurta sistema.“ Choreografas režia tiesiai šviesiai: „Tie nesi- baigiantys tauzėjimai apie meną-šmeną – štai apie ką visa tai. Mes tik norėjome pasijuokti iš tų, kurie mano esi truputį geresni už kitus.“

Spektaklio šokėjai – pakylėti ant baltų kvadratų. Ritmiškus spektaklio judesius sukurti choreografa įkvėpė ritualiniai Tibeto vienuolių jogos pratimai. Kartu scenoje grieždami vaikšto styginių kvarteto muzikantai. Gyvai atliekamą muziką palydi balso įrašas – Spenser Theberge skaitomas ironiškas tekstas (deja, tik anglų kalba, be vertimų subtitruose), tarsi kritiko pokalbis su savimi apie būsimą recenziją.

Choreografiją kūrė drauge su muzikos atlikėjais: „<...>

susikūrėme ritminį žaidimą, kuriame šokėjai ritmiškai sąveikauja su styginių kvarteto muzikantais – tai ir tapo kūrinio partitūra“. Styginių kvartetą gyvai atlieka improvizaciją ir aranžuotas Franz Schubert Styginių kvarteto d-moll (žinomo pavadinimu „Mirtis ir mergelė“) finalą Presto, ištraukas iš Joseph Haydn ir Ludwig van Beethoven kūrinių.

Choreografas Alexander Ekman yra „Kaktusų“ scenografijos bei kostiumų autorius. Kūno spalvos kostiumai – žmogaus egzistencinio nuogumo, pažeidžiamumo, kartu ir atsparumo nepalankiomis sąlygomis metafora. Šokėjai įnirtingai stengiasi ištrūkti iš savo neregimo kalėjimo ir galiausiai kiekvienas įgyja po kaktusą. Bet ką visa tai reiškia? Kad šis egzistencializmas gali būti tiek pat rimtas, kiek juokingas, signalizuoja ne tik kaktusai, bet ir „iš dangaus“ netikėčiausiu momentu ant scenos nukritusi katės iškamša...

„Kaktusai“ – A. Ekman kūrybos vizitinė kortelė. Tuo metu dar pradedantis jaunas choreografas kaktusus

įtraukė į savo spektaklį kartu su Nyderlandų šokio teatro II trupe 2010-aisiais, parodijuodamas „aukštojo meno“ kraštutines apraiškas, su meile ir humoru dekonstruodamas tai, kas jam puikiai pažįstamoje šiuolaikinio šokio terpėje atrodė dirbtina ar snobiška. Nuo to laiko „Kaktusai“ tapo jo kūrybos vizitine kortele nuo Seattle JAV šiaurės vakaruose ir San Paulo Brazilijos pietryčiuose iki Sydney Australijoje ir Wellington Naujojoje Zelandijoje.

„Kaktusų“ kūrėjų komanda. Švedų choreografas, scenografas ir kostiumų dailininkas – Alexander Ekman, jo asistentė – Ana-Maria Lucaciu, šviesų dailininkas – Tom Visser, iš įrašo skaitomo teksto autorius ir atlikėjas – Spenser Theberge. Balerūnų duetui atstovavo Anna Chekmarova ir Yan Malaki, styginių kvartetui – Rasa Šimelionytė (I smuikas); Alina Karinauskienė (II smuikas), Gintaras Stebuliauskas (altas), Matvej Goldberg (violončelė). „Kaktusų“ pasaulinė premjera įvyko 2010 m. Hagose „Lucent Danstheater“ (NDT2, Nyderlandai), Lietuvoje – 2023 m. Klaipėdos kultūros centre Žvejų rūmuose.

Lietuvos baleto 100-mečio minėjimo baigiamieji renginiai. LNOBT gruodžio 18 ir 19 dienomis įvyko choreografo Krzysztof Pastor baleto „Moving Rooms“ lietuviškoji premjera kartu su choreografo Martyno Rimeikio baletu „Dienos, minutės“ ji buvo rodoma diptiko spektaklyje „Laiko kambariai“. Renginių estafetę gruodžio 20 ir 21 dienomis užbaigė šventinis baleto gala koncertas „Akimirkos lengvumas“, kuriame Lietuvos baleto solistai pasirodė drauge su svečiais iš Milano „La Scala“, Anglijos karališkojo baleto, Vienos, Hamburgo, Amsterdamo, Varšuvos operos ir baleto teatrų, artistais iš Latvijos ir Estijos.



Alexander Ekman „Kaktusai“.

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

Žemaitijos bibliofilai

Atkelta iš 3 psl.

Bibliofilų knygų parodos

Klubas rengia temines knygų parodas. Susidomėta šiomis: „Pirmoji lietuviška knyga“, Vilniaus „Exlibrio“ klubo narių kūryba“, „Knygos apie knygas“, „Lietuviškos knygos kelias“, „Senoji knyga“, „Dailioji knyga“, „Dailininkės Gražinos Didelytės iliustruotos knygos“, „Bibliofilų knygų rinkiniai, „Knygnešystės sąjūdis“, „Tauta ir žodis“, „Rašytojo Mindaugo Peleckio autorinių knygų rinkinys“ ir kt.

Bibliofilų klubo buveinė, biblioteka, atributika, archyvas

S. Daukanto bibliofilų klubo susirinkimai ir kiti renginiai vyksta Plungės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos erdvėse. Nuolatinė klubo buveinė yra Vaikų ir jaunimo bibliotekos patalpoje, nuo 2023-ųjų vadinamoje Baltuoju kambariu; bibliotekos pagrindą sudaro šviesaus atminimo rašytojo, hiperpoligloto, bibliofilo Mindaugo Peleckio (1975–2023) išskirtinis knygų rinkinys, neatsitiktinai padovanotas žemaičiams, – jo protėviai – nuo XVII a. pradžios Žemaitiją gar-

sinusi bajorų giminė. Klubas turi savo ekslibrisą, kurį sukūrė dailininkė Aldona Ruibienė ir himną. Klubo vadovas tvarko archyvą. Planuojama atidaryti klubo internetinę svetainę S. Daukanto bibliofilų klubas.lt

Tikrieji ir Garbės klubo nariai

Šiuo metu yra 10 tikrųjų klubo narių: G. Černecakis, A. Talijūnienė, M. Talijūnas, R. Ringienė, A. Staupelytė, R. Bendorius, V. Simonavičiūtė, T. Petreikis, G. Petreikienė, S. Kaveckas. Klubo Garbės nariai – 5: prof. D. Kaunas, dr. I. Kubilienė, dr. N. Lietuvninkaitė, ilgametė Papilės S. Daukanto muziejaus vedėja D. Veisiejienė ir šviesaus atminimo kraštotyrininkė E. Ravickienė.

Šiuo metu Lietuvoje veikia tik dvi bibliofilinės organizacijos: XXVII knygos mėgėjų draugija Kaune ir S. Daukanto bibliofilų klubas Plungėje. Nustoję gyvėti Vilniaus M. Mažvydo bibliofilų klubas, tik 5 metus išsilaikė Panevėžio bibliofilų klubas. Dr. T. Petreikis vadovavo M. Mažvydo bibliofilų klubui dvi paskutines kadencijas. Pasak jo, klubas nutraukė savo veiklą dėl to, kad neatsirado vedlio, be to, jaunimas abejingas bibliofilijai.

Karaliaučius: tarp faktų ir kultūrinės vaizduotės

Julius Keleras

Prieš imantis aptarti Valentino Kazlauskio knygą, skirtą lietuviškajam Karaliaučiiui, verta bent probėgsmiais prisiminti šio herojiško ir sykiu tragiško miesto likimą. Pasak Kęstučio Puloko, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos pirmininko, iki 1944 m. Rytų Prūsijoje gyveno per pusantro milijono žmonių, dabartinės Kaliningrado srities teritorijoje buvo per 900 tūkstančių gyventojų. Artėjant frontui, didesnioji dalis suspėjo evakuotis, tačiau per 300 tūkst. civilių gyventojų (iš jų apie 130 tūkst. lietuvių kilmės) buvo žvėriškai sovietų išžudyti. Tragiškas likimas laukė ir išgyvenusiųjų. Jie kentė badą ir patyčias, buvo grūdami į koncentracijos stovyklas, keliolika tūkstančių, ieškodami išsigelbėjimo, tapo „vilko vaikais“.

Nusiaubtas Karaliaučiaus kraštas, suformuotas iš Rytų Prūsijos provincijos vidurio šiaurinės dalies, Potsdamo konferencijos susitarimu, 1945 m. rugpjūčio 2 d. buvo laikinai atiduotas administruoti Sovietų Sąjungai ir tų pačių metų rugsėjį paverstas Ypatingąja Karaliaučiaus karine apygarda (rus. Кёнигсбергский особы военный округ), kuri 1946 m. balandžio 7 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku buvo performuota į sritį ir prijungta prie Rusijos sovietų federacinės socialistinės respublikos. 1946 m. liepos 4 d. Karaliaučius (vok. Königsberg) buvo pervadintas Kaliningradu, o tų pačių metų rugsėjo 7 d. kraštą pavadinus Kaliningrado sritimi, išgalvotais rusiškais pakeisti visi istoriniai vietovardžiai. Okupantų valia 1947 m. vasario 25 d. formaliai panaikinta ir Prūsijos valstybė.

1947 m. spalio 11 d. SSRS Ministrų Taryba, nepaisydama 1907 metų Hagos konvencijos, priėmė nutarimą „Dėl vokiečių iškeldinimo iš Kaliningrado srities“. Remiantis sovietų statistika, 1947–1948 metais iš Karaliaučiaus srities iškeldinti 102 125 asmenys. 1948 m. lapkričio 30 d. oficialiai pripažinta, kad „visi vokiečiai iš Kaliningrado srities išvyko“. Vietos gyventojus pakeitė kolonistai iš „plačiosios tėvynės“, kraštas itin militarizuotas.

Valentino Kazlauskio knyga „Lietuviškasis Karaliaučius“ – vienas tų retų atvejų šiuolaikinėje lietuvių eseistikoje, kai tyrimas virsta literatūriniu pasakojimu, o istorinis pasakojimas – savotiška kultūrinės atminties praktika. Autorius ne tik rekonstruoja Rytų Prūsijos, Karaliaučiaus miesto ir lietuvių kultūrinių pėdsakų vaizdinį, bet ir mėgina grąžinti miestą į lietuvių vaizduotę, iš kurios jis XX amžiuje beveik išnyko. Tai nėra tiesiog istorinis rinkinys – veikiau tai eseistinė kronika, jungiant akademinį kruopštumą su literatūrine intuicija, archyvine medžiaga ir asmenine kultūrine empatija.

Kazlauskio Karaliaučius – ne geografinės koordinatės, o gyvas dvasios organizmas. Jis čia atsiveria kaip vieta, kurioje susiduria keli pasauliai: prūsiškasis, lietuviškasis, vokiškasis, pietistinis, klasicistinis, modernusis ir sunaikintasis. Autorius įsipina į ilgą tradiciją – nuo G. Ch. Pisanski iki J. G. Herder, nuo M. Liudviko Rėzos iki šiuolaikinių vokiečių istorikų, tokių kaip Jürgen Manthey ar Andreas Kossert – tačiau sykiu kalba savitu balsu, priartindamas Karaliaučių prie lietuviško skaitytojo, kuriam ši erdvė neretai atrodo esanti „svetima, nors kažkodėl mūsų“.

Lietuvių kultūroje Karaliaučius visada buvo mitinė vieta, net jei materialusis paveldas neišliko: Mažvydas, Rėza, Donelaitis, Kulvietis, Rapolionis – tai vardai, įaugę į tautos kultūrinę savivoką. Tačiau Kazlauskio knyga išplečia šį Karaliaučiaus fenomeno horizontą – jis atskleidžia, kad lietuvių pėdsakai šiame mieste egzistavo dar gerokai iki raštijos atsiradimo. XX a. tyrinėtojai neretai užmiršdavo, kad lietuvių bendruomenė buvo sudėtinė šio miesto dalis jau XVI a., kad Sakeimio priemiestis ilgą laiką egzistavo kaip lietuvių kultūros mažoji respublika, kad vytinės – lietuviški prekybiniai laivai – buvo įprasta Karaliaučiaus uosto dalis.

Kazlauskas primena, kad Karaliaučius buvo pirmasis miestas, kuriame lietuvių kalba tapo akademinį studijų objektu: Albertina kūrė lietuvių seminarą, stipendijas, pastoracinę struktūrą. Šis kontekstas įgauna papildomos svarbos, kai autorius analizuoja, kaip liuteronų Reformacija tapo lietuviškos raštijos atsiradimo sąlyga.

Eseistinė Kazlauskio rašymo maniera – tarp archyvizmo ir literatūros – artima tokiems europiniams autoriams kaip Claudio Magris („Dunojus“) ar W. G. Sebald („Austerlicas“, „Saturnališkos žiedai“). Kaip ir jie, jis derina biografines nuotrupas, vietos tyrimus, istorinius veikėjus, detales, archyvinis įrašus ir savitą kultūrinį melancholiškumą. Bet skirtingai nei Sebald, kuris renkasi vaiduoklišką toną, Kazlauskas rašo pagarbiai, kantriai, lėtai. Tekstas primena ne tik istorijos vadovėlį, bet ir kilnią elegiją miestui, kuris buvo, klesėjo ir kurio dėl dramatiškų aplinkybių tiesiog nebeliko.

Autorius dažnai remiasi Boetticher dokumentacija, archyvinėmis ikonografijomis – stelos, epitafijos, paveldo fragmentai tampa ne tik istoriniais liudijimais, bet ir kultūrinėmis miniatiūromis. Jis kruopščiai atkuria vytnių fenomeną – laivai tampa tarsi judančia kultūrine metafora, jungusia Lietuvą ir Prūsiją.

Turinio pagrįstumas atsiskleidžia epizoduose, kur matyti autoriaus gebėjimas jungti konkretų daiktą su plačiu kultūriniu kontekstu: emblemų – „banguotinis“, „briedžio“, „lietuviškojo Merkuro“ – paminėjimas primena Orhan Pamuk meilę daiktų muziejams, bet čia jiems suteikiamas ir prūsiškasis, ir lietuviškasis, ir teologinis atspalvis.

Kazlauskio tekstas gravituoja tarp dviejų didžiųjų kultūros figūrų – Donelaičio ir Kanto. Jis išskleidžia, kaip atsiveria tų dviejų didžiųjų asmenybių miesto atmintis.

Donelaitis čia iškyla ne kaip didis literatūros klasikas, bet kaip pietizmo dvasinės aplinkos vaisius. Autorius subtiliai atsiriboja nuo įprasto stereotipo, esą pietizmas nesugebėjo sukurti literatūrinės estetikos. Jo pastebėjimai, kaip pietistų doroviniai apribojimai padovanojo mums Donelaičio hegmetą, prilygsta moderniai literatūrologiniai analizei – čia galima įžvelgti sąsajas su A. G. Baumgarten estetikos kilmės teorija arba su Herder požiūriu apie tautų dvasios lyriką.

Kazlauskas į Kantą žvelgia ne filosofu, bet miesto žmogaus akimis: Kan-



Valentinas Kazlauskas „Lietuviškasis Karaliaučius“ („Gelmės“, 2025)

tas kaip kasdienis Priegliaus ir vytnių stebėtojas, žmogus, kas rytą žingsniau iš namų į Collegium Fridericianum; Kantas, nemėgęs muzikos, bet turėjęs ypatingą santykį su tekstu, su moraline tvarka.

Šios detalės leidžia šiuolaikiniams skaitytojui naujai pamatyti figūras, kurios dažniausiai būna suabstrahuojamos iki abstrakčių ikonų.

Kazlauskio knyga natūraliai susieja su keletu svarbių istorinių ir literatūrinių darbų ir autorių. Čia pirmiausia vertėtų prisiminti miesto dvasios tyrėją Jürgen Manthey. Savo knygoje „Karaliaučius. Pasaulio piliečių respublikos istorija“ („Königsberg. Geschichte einer Weltbürgerrepublik“) Karaliaučių jis analizuoja kaip kosmopolitiško miesto modelį. Kazlauskas šią kryptį tęsia, tačiau jis žvelgia, sakyčiau, lietuvišku kampu. Manthey interpretuoja miestą per vokiško pasaulio prizmę, gi Kazlauskas – akivaizdžiai per paribio.

Kitas autorius, su kuriuo galbūt galėtų diskutuoti Kazlauskas – Andreas Kossert. Istorijos mokslų daktaro, Vidurio Europos istorijos tyrinėtojo Andreas Kossert knygoje „Rytprūsiai. Istorija ir mitai“ („Ostpreußen: Geschichte und Mythos“) – išsami tūkstantmetė Rytų Prūsijos istorija, papasakota be politinių iškraipymų, ilgą laiką trukdžiusių suvokti Rytprūsius kaip unikalią, atvirą, daugiatautį kraštą. Kieno Rytprūsiai yra dabar – vokiečių, lenkų, lietuvių ar rusų žemė? Mes sakome – Mažoji Lietuva, lenkai – Warmia i Mazury, rusai – Калининградская область, vokiečiai – Ostpreußen, bet kalbame apie tą patį: nuostabią vietą, esančią tarp Vyslos ir Nemuno žemupių, kuri atgyja bendroje šio regiono istorijoje.

Rytprūsiai nustojo egzistuoti sulig Antrojo pasaulinio karo pabaiga, o jos gyventojai už nacistinės Vokietijos pradėtą karą sumokėjo brangiausią kainą – liko be tėvynės. Kossert knyga „Rytprūsiai. Istorija ir mitai“ – tai raginimas neleisti nugrimzti Rytprūsiams į nebūtį ir toliau rašyti bendrą šio krašto istoriją, vykusią bei vykstančią po 1945 metų.

Kossert rašo apie Rytų Prūsijos tapatybės kūrimą ir mitologizaciją. Kazlauskio knyga su Kossert dialogizuoja: abu pripažįsta, kad Rytprūsiai naratyvas yra daugiasluoksnis, tačiau Kazlauskas

įveda lietuvių požiūrį, kurio dimensiją vokiečių autoriai dažnai ignoruoja.

Dar vienas itin įdomus ir apie šį kraštą rašęs Nobelio premijos laureatas Günter Grass apysakoje „Susitikimai Telgėje“ romantizuoja XVII a. literatūrinį Karaliaučių. Apskritai Kazlauskas į šį romaną reaguoja atsargiai: jis pripažįsta Grass intuiciją, bet nurodo, kad poeto Simon Dach pasaulis nėra vien humoristinis ar bohemiškas – jame būta religijos, pietizmo, kartais asketiškos disciplinos. Kazlauskas labiau pasitiki archyvais nei literatūriniu alegorizavimu. Tai išskirtinė jo savybė, individualus jo instrumentas, kūrybingai ir pagrįstai grąžinantis Rytprūsio miestą į kultūrinę atmintį.

Galvojant apie knygos struktūrą ir vertę, nepaneigiama josios stiprybė – polifoniškumas. Skyriai nėra griežtai akademiški; juose dera kultūros istorija, religiniai kontekstai, mikroistorijos metodas, atskirų detalių lyriškumas, sociolingvистinės įžvalgos, muzikologiniai komentarai (knygos autorius – ilgametis VAOBT fleitinininkas, emeritas). Ši daugiasluoksnė metodika leidžia patirti knygą ne tik kaip mokslinį tekstą, bet kaip kultūrinį nuotykį, kelionę. Kazlauskio rašymas yra skaidrus ir tuo pat metu nepaneigiamai polichromiškas: archyviniai faktai čia nevargina, nes jie visada organiškai įterpiami į pasakojimo ritmą.

Kritiškai vertinant, Valentino Kazlauskio knygoje „Lietuviškasis Karaliaučius“ galima įžvelgti ir tam tikrą eklektiškumą. Skyriai aptaria skirtingas temas – nuo pietizmo iki teatro, nuo kantzizmo iki vytnių, nuo epitafijų iki prūsiškų vietovardžių – ir kartais skaitytojas turi pats „susirinkti visumą“. Tačiau čia slypi ir knygos žavesys: tai nėra masyvi, nuobodžio sklindina monografija, o tarsi daugialypis kultūrinis atlasas.

Kartais, žinoma, norėtusi platesnio teorinio konteksto – pavyzdžiui, pietizmo ir estetikos santykis galėtų būti tiriamas giliau, pasitelkiant moderniosios filosofijos tyrėjus. Tačiau autorius renkasi eseistinį, o ne sisteminį žvilgsnį. Tai jo teisė.

Kazlauskio tekstas grąžina į lietuvišką kultūrinę atmintį tai, kas dažnai buvo užmiršta dėl istorinių traumų – okupacijų, sienų pokyčių, sovietinio šovinizmo. Knyga ypač svarbi šiandien, kai Lietuvos kultūrinė geografija plečiasi – mes vis dažniau kalbame apie Abiejų Tautų Respubliką, apie Vilniaus lenkiškumą, apie Klaipėdos multikultūriškumą. Kazlauskio Karaliaučius čia puikiai įsilieja į šį judėjimą ir jį papildo.

Tai knyga, kuri padeda atsakyti į klausimą: kur yra Lietuvos kultūrinės šaknys? Ir kartu – kur jų ilgai nematėme?

Valentino Kazlauskio „Lietuviškasis Karaliaučius“ – jautrus, idėmių potyrių veikalas, prikeliantis miestą, kurio nebėra. Tai savotiška kultūrinė restauracija – atkuriamas ne architektūra, o prasmės, balsai, pasakojimai.

Knyga įsilieja į Europos kultūros istoriją kaip reikšminga regioninė studija ir kartu – kaip literatūriškai įtaigus pasakojimas apie paribio kultūrų sugyvenimą. Ji atveria Karaliaučių kaip vietą, kurioje lietuvių kalba, teologija, poezija ir kasdienybė buvo ne mažiau svarbūs nei vokiškasis švietimas ar prūsiškoji administracija.

Nukelta į 8 psl.

Birutė Jonuškaitė

KVAPAS

Apsakymas

Rudenėjant, kai renku paskutines, laiku nespėjusias nunokti avietes, o gal tas, kurioms šiltas rugsėjis įkvėpė antrą gyvastį, jaučiu kaip *Ji* treksėli po kojomis, kaip *Ji* stvarsto rankas aštriais beveik sumedėjusios dilgėlės stiebelių čiuptuvėliais, girdžiu, kaip *Ji* alsuoja čia pat, po pirmus tris obuolius nunokinusią obelaite, užšliaužia it seilėta sraigė man ant kojų, pripėduoja juodų dėmelių trešnės viršūnėje, į šiurkščias tūteles susuka tik ką gelsvai nutepliotas agurkų virkščias. Man nereikia truktelėti į nosį daugiau oro nei įprastai, kad užuosčiau *Ją* pūvančių žolių krūvoje ar akies krašteliu pastebėčiau kraujuojančią ant raugerškio uogų. *Jos* kvapas neįvardijamas, būdingas viskam, kas vyksta ant ribos, primenantis gimdyvės vandenų salsvumą, o gal skerdžiamo gyvulio agoniją – tą paskutinį žviegimą, mykimą, mekenimą išlaisvinantį atodūsi.

Lengviausiai, žinoma, *Ją* atpažįstu iš lelijų. Ne iš chrizantemų, kalijų ar ramunių, o būtent – iš lelijų kvapo, jeigu kartais užmirštu *Jos* buvimą šalia, net ir per nuotolius vėjo pamėtėtas lelijų aromatas tarsi kokia gera pažįstama sukutena nosį – neužsimiršk, » esu, aš visada su tavimi.

Neveju *Jos* šalin. Neburnoju. Niekam nesiskundžiu. Būk, sakau, būk, nes Tu geriau žinai, kada ir kaip. Ir *Ji* neatstoja nuo manęs net ir namuose, šalia vyro ir vaikų, kur erdvė susitraukia, suintymėja, *Ji* įsitaiso drauge, kai geriu arbatą, žiūriu televizorių, klojuosi lovą, kai lyginu drabužius. *Ji* yra mano kitiems nematomas šešėlis, mano antroji oda, mano sąmonės atskaitos taškas.

Per visus tuos metus, kurie praėjo nuo mūsų pažinties, svarbiausia man buvo susigyventi su *Ja*. Ypač rudenį, kai *Ji* akivaizdžiai kaišiojo man po nosim savo neilinius sugebėjimus. Nesakau, kad įkyriai. Sakau – lyg tarp kitko, bet nuolatos. Kai labiausiai nesitiki – ima ir baksteli koku nors sudžiūvusiu eglės spygliuku į panages.

Taip buvo ir pirmąjį kartą.

Kai žmogų pirmą kartą ištinka kas nors gero, jis įsimena kiekvieną to gerumo detalę. Grįžta prie jos, čiupinėja ją, uostinėja, mėgaujasi ja ir laiko visus su ja susijusius pojūčius pačiame saugiausiame atminties seife. Tokių pirmų kartų net ir alzheimeriai ne visada sugeba ištrinti ar pavogti.

Kai pirmą kartą žmogus susiduria su kančia...

Draiskalai. Lieka draiskalai, sukrešėjusio kraujo žymės ant surūdijusių atminties atplaišų. Tarsi koks uraganas būtų nukėlęs įmonės stogą ir ją, kaip skardos gabalus, susukęs į keisčiausių formų tūtas arba su pasiutusia jėga suplėšęs ir išmėtęs po visas pasaulio ar biografijos palaukes.

Man baisiai reikėjo gauti tų ypatingų tyrimų rezultatus. Kažin ar tikėjaisi, kad jie pakeis diagnozę. Bet daktaras prisakė, todėl lėkiau iš vieno miesto į kitą, bel-džiausi į vienas, kitas duris, maldavau, daviau vokelius su pinigais. Lyg apdėjusi beprotė, lyg prisukta lėlė, o gal tik nevilties genama. Nes suvokimas, kad taip gali atsitikti man, dar nebuvo nė priartėjęs per tuos šimtus kilometrų, skiriančius vieną miestą nuo kito, tarp kurių blaškiausi, į kuriuos eilės tvarka buvo anksčiau vežiojama motina. Kai tyrimų išvados galų gale atsirado mano rankose, puoliau tarsi su pergalinga vėliava atgalios, į tą galutinę motinos pobūvio vietą, iš kurios išlėkiau ieškoti šitų visa lemiančių popierių.

Bet *Ji* aplenkė mane. Aš važiauvau autobusais, stabdžiau pakeleivines mašinas, ėjau pėsčiomis, o *Ji* tiesiai. *Ji* visada tiesiai. Be jokio blaškymosi. Jokių vingių. Jokių vokelių. Maldavimų. Įrodinėjimų.

Stovėjau su svarbiaisiais tyrimais kieme, šalia tėvo, panašaus į kormoraną, aplamdytais sparnais, stovėjau niekaip negalėdama sudėlioti labai paprastų domino kauliukų – niekas niekur netiko. Aš nuo ryto visus maldavau tyrimų išvadų žmogui, kuris išėjo dar saulei nepatekėjus...

Tie tyrimai taip ir guli smegenyse. Nesudūlėja. Neišsitrina diagnozės, nenuublunka ligoninių pavadinimai ir gydytojų parašai.

Lemtingi tyrimai mano rankose, o aš kieme, šalia



Romualdas Rakauskas. Žydėjimas, 1974–1984

kažką klieidinčio tėvo, kad jis ligotas, o ji jauna ir sveika, tai kaip galėjo šitaip su juo pasielgti, išeiti anksčiau... Inkštė nelyg Szymborskos katinas, su kuriuo taip nesielgiama.

Visom įmanomom spalvom darželyje plaškėjo astros. Kaip kokia Adrijos akis teliūskavo žydrūnų klomba. Dar nebuvo nušalę ir šalavijai. O patvoriais žygiavo jurginai: mažuliukai, rausvom, gelsvom, purpurinėm garbanotom galvelėm skambantys, ir tie didieji – vos kepurens nuo žiedlapių ir spalvų nulaikantys.

Atsimenu, kaip po laidotuvių visi kartojo, kad tokio gražaus rugsėjo seniai nebūta. Žydinčio. Saulėto. Šilto šilto.

Atsimenu liesąją kaimo siuvėją ir geros kokybės gražaus sodraus rudumo medžiagą. Kažkas ją surado, ikišo man į rankas. Vežiau ją dviračiu į ežero gale baltais pastatais šviečiančią sodybą. Siuvėja daug neklausinėjo. Pasiuvo greitai ir gerai. Ji visada siuvo greitai ir gerai. Net ir gyviesiems. Man buvo pasiuvus žydus marškinukus su kišenėlėmis ant krūtų ir trumpą, tais laikais labai madingo kirpimo sijoną. Šitaip išsi-pusčiusi eidavau į mokyklos šokius. Buvau netgi sau šiek tiek gražesnė nei paprastai. Neatsimenu, nei kas, nei kaip parvežė motiną, kas ir kur nupirko karštą, kas jį įnešė vidun.

Kur aš tada buvau? Ką veikiau?

Motina karste gulėjo įsupta į rausvą chalata. Tą, kurį nusivežė į ligoninę. Kažkokia išdarkyta, perpjauta išilgai ir baisiai grubiai užsiūta. Be protezų, idubusiais skruostais – kaip šimtametė bobutė.

Atsimenu įsiūtį – jis užvirto kaip milžiniškas luitas: šitaip su mano motina nieks neturėjo pasielgti. Šitaip – neleistina. Kas ir kodėl išėmė jos protezus? Kodėl neidėjo atgalios? Koks nususęs šmikis pavogė motinos šypseną?

Kalti šalia nestovėjo. Neprisipažino. Jų negalima buvo nei pasmaugti, nei iškeikti paskutiniais žodžiais.

O motiną reikėjo nuprausti ir aprengti. Jos kūno šaltis netrikdė. Nekėlė baugulio sustingusios bejėgės galūnės. Baisiausia buvo tai, kad ji prarado kvapą. Tą, kuris man buvo daug saugesnis už jos lopšines, saldėsnis už bučinius, kurio pasigedusi neužmigdavau ir negalėdavau vietos sau rasti, jeigu juo bent trumpam nekvepėjo visi namai.

Motinos kvapą lig šiol atpažįčiau tarp tūkstančio kitų kvapų – jis įaugęs į smegenų rieveles, saugančias visa, kas geriausio nutiko gyvenime. O geriausia ir buvo nutikę iki tos dienos, kai ji nustojo kvepėjus.

Kai namai nekvepia motina, nelieta ir namų.

Tada suvokiau, kad viskas dingsta. Kad šitai atsitiko man. Kad tai yra pabaigos pradžia. Kad *Tobji*, apie kurią tiek daug kalbėjo tėvas ir niekada neprasitarė motina, yra reali, kad tikrai egzistuoja, kad atėjo ir padarė savo tvarką.

Pirmiausia sustumdė savaip baldus. Paskui iš viso

išnešė iš kambario lovą ir spintą. Kažką kalė, meistravo, kėlė prislopintą šurmuli. Juoda motinos austa lovatiese uždengė langą. Baltai apklojo paskubom sukaltą griozdą. Ant jo užkėlė karštą. Pristatė žvakių.

Vakarop prisikvietė begalinę daugybę žmonių. Neatsimenu jų nė vieno, tik žinau, kad buvo tvanku ir negalėjo vieni pro kitus prasibrauti į lauką. Kažkas turbūt reguliavo tą jų judėjimą, kažkas karpė suanglėjusias žvakių dagtis, kažkas sukvietė giedorius. Nežinau, kas kokių kantičkų prisinesė, ką ir kaip ilgai giedojo. Nežinau, kas ir ką kažkur virė, kepė, kas vis ragino žmones sėsti prie stalo, kas šmirinėjo su lėkštėmis, kas jas plovė... Tik vėliau girdėjau kalbant, kad netgi kiaulę pjovė, kad visus gausiai vaišino. Nežinau, kieno ta kiaulė, nežinau, kas tas dienas melžė tėvo karvę, šėrė šunį. Aš nieko nežinau.

Ir ne todėl, kad jau praėjo daugiau kaip dvidešimt metų.

Aš nieko nežinojau ir tada, praėjus savaitei po laidotuvių ar mėnesiui.

Nežinojau, nes tai jau buvo ne mano namai.

Bet labai gerai atsimenu, kad *Ji* savo tvarką padarė ir mamos darželyje: beveik visi jurginai liko be galvų – tik bigės styrojo patvoryje, *Ji* nušienavo ir astras, ir chrizantemas, apsikaišiojo kaip kokia Vilniaus Roželė ir staipėsi šalia ramiai gulinčios motinos.

Baisiai viskas nederėjo prie motinos idubusių skruostų, prie subjauroto, juodais siūlais susiūto pagurklio, prie baltos skarelės, kuria, norėdamos tuos siūlus nuslėpti, moterys ją aprišo.

Bet juk motina nemėgo skarelių.

Regis, šį vienintelį dalyką mėginau garsiai pasakyti, bet nieks manęs nesiklausė.

Ji tai jau tikrai.

Ji ir naktį visus ėmė komanduoti, kas turi eiti miegot ant aukšto, kas į kluoną, kas pas kaimynus. Išvarė visus, užgesino žvakes, išjungė elektrą ir... ėmė siautėti.

Tai ir buvo pirmas kartas, kai artimiau susipažinom.

Buvau nuvaryta į kluoną. Mačiau, kaip *Ji* karstėsi pakraigėje, kaip virto kūliais šalinėse, kaip strakaliojo aplipusi šiaudais visai čia pat, prie vienas šalia kito suguldytų čiuzinių. Nieko negalėjau padaryti, nei rankų, nei kojų pajudinti, o *Ji*, mėgaudamasi mano negalumu, darėsi vis atkaklesnė, įkyresnė, čia nulįsdavo į vieną kluono kertę, čia išlįsdavo pro kitą, tai užmesdavo kokį nors voratinklį man ant akių, tai staugė baksteldavo šiaudų į kojų tarpupirščius. Paskui, paryčiais, kai akys pavargo ir jau nesugebėjau *Jos* sekti, *Ji* ėmė tūtuoti, švilpauti, spygčioti visokiausio sturmo šiaudais – šito grojimo neįmanoma užmiršti. Su-kaupusi jėgas užsidengiau patalu galvą, užsispaudžiau ausis – *Ji* ėmė čezėti po pagalve, ropoti per viršų, rautis kažkur po mentėmis ir galų gale taisyti už kojų pirštų.

Nukelta į 8 psl.

Kvapas

Atkelta iš 7 psl.

Šitas *Jos* žaidimas pats baisiausias. Kai matai – atvinguriuoja tamsi ir šlykšti, kaip ir visi tamsybių gyviai, iš pradžių tik per nuotolį jauti jos šaltą gyvatišką pasalūnišką šliaužimą, o paskui *Ji* braukia per padus, apšivynioja apie vieną, kitą pirštą ir tempia, tempia su savimi...

Viešpatie, kada patekės saulė? Ar apskritai ji man dar patekės?

Tai buvo vienintelė tos nakties min-tis. Troškimas, kurio stiprumą iki šiol atsimenu.

Saulė patekėjo.

Motinos karstą *Ji* išstūmė pro langą, nes taip greičiau ir patogiau, o pati stovėjo likusioje kiaurymėje su glėbiu jurginų ir prisimerkusi stebėjo, kaip kieme visi fotografuojasi.

Aš dabar čia lieku, – toks buvo *Jos* nuosprendis.

Karstas padėtas ant dviejų suolų, atidengtas, gelėmis apstatytas, o prie jo eina ir eina vis kiti, stabteli, trekšteli fotoaparato mygtukas (kas tas fotografas, velniai rautų, negi *Ji* pati ir fotografovo?), nieks neskuba, nes šitaip šilta, šitaip saulėta, šitaip gražu paskutinį kartą savam kieme pabūti...

Neatsimenu, ar į bažnyčią *Ji* ėjo. Ir į kapus. Gal ir manęs ten nebuvo. Aš bent savęs neatsimenu. O jeigu ir buvau, tai tik kūnu. Siela liko kieme, dar vis turédama vilties, kad įveiks nelauktą viešnią ir viskas bus kaip buvę.

Juk galėjo tai būti tik sapnas. Nevykęs. Šiek tiek per ilgai užsitęsęs.

Atsimenu tik kažkokį giedantį važiavimą per gimtąją motinos kaimą. Pakelėse stovėjo saulės nutviekti žmonės. Darželiuose žydėjo jurginai. Per juodą mano megztinio rankovę ramiai ropojo boružė. Slinko kaip skaidrus kraujo lašelis, nepalikdama jokių pėdsakų. Buvo šilta.

Ir dar atsimenu raudoną garbanotą gvazdiką. Tarp daugybės baltų žiedų, gaubiančių karstą (turbūt bažnyčioje?), prigludo vienas raudonas. Keistas išsišokėlis. Mačiau, jį padėjo vaikinai. Ar aš jį pažinojau?

Turbūt taip, tik ne tą dieną.

Tą dieną aš mačiau tik *Ją*.

Tą ir kiekvieną po jos, visada tik *Ją*.

Tėvas *Ja* piktinosi tik tiek, kiek galima piktintis laiškanešiu, kuris tau priklausančių svarbų laišką nuneša ir atiduoda visai kitam žmogui.

– Tai aš turėjau gulėti jos vietoje, – jis kartojo kiekvieną dieną kaip užstri-gusi plokštelė. – Aš vyresnis, ligotas, man jau seniai laikas pas Tėvą... Ką ji sau sumanė?

Tai ne motina sumanė, tėve, o *Ji*. *Ji* mėgsta tyčia supainioti adresatus. Tai vienas iš *Jos* mylimiausių žaidimų. Jai nusispjaut, kad tu šitiek metų laukei, kad kiekvieną dieną *Jos* tikėjaisi. Tu vaikštai apstulbęs, vis dar nesusivokiantis, kas įvyko, o *Ji* žvengia iš smagumo. Negi tu *Jos* negirdi? Ar tik apsimeti, kad negirdi? O gal tu manei, kad *Ji* gali išgirsti tavo maldavimus? Ap-sidairyk, tėve, kiek aplinkui maldaujančių, ir nė vieno *Ji* neišklauso tada, kai jie nori.

Ji skiria laiką. Tik *Ji*.

Taigi tu šitiek metų juokinai *Ją*, kartodamas kaip koks apsėstasis: viskas, *dabar* jau mirsiu... Tavo *dabar* – tai ne *Jos* *dabar*. Kartosi šita savo *dabar* dar dešimtį metų, o *Ji* šaipy-sis, *Ji* siųs tau vieną ligą po kitos, *Ji* skausmingai laužys tau kaulus, neleis užmigti nei dieną, nei naktį, *Ji* atims re-

gėjimą, klausą, galimybę nuryti maistą ir vis tiek tavo vapėjimo *dabar jau da-bar* nesiklausys...

Dabar aš užmiegu su *Ja* kartu ant vienos pagalvės. Mudvi nesistumdome, nesigrumiam, nesipykstame. Dabar jau viskas taip, kaip turi būti.

Bet tada, kai tėvas bėgdavo kiekvieną vakarą iš namų pas kaimynus (einu pakortuot), aš dar nebuvo *Jos* prisijaukinusi, o gal greičiau – *Ji* manęs.

Sandariai uždarydavau visus langus. Užsirakindavau duris. Visuose kambariuose uždegdavau šviesas.

Bet kertėse likdavo šešėliai. *Jos* šešėliai.

Kertėmis *Ji* leidosi kaip voras ir kiekvieną vakarą čiulpė iš manęs gyvastį. Mano sielos gyvastį. Mano šviesą. Mano tikėjimą.

Ji eksperimentavo su manimi, tarsi būčiau keistas, niekaip *Jos* dėsniams nenorintis paklusti padaras. Aš užsi-spyrusiai (kaip ir dauguma žmonių) nenorėjau pripažinti *Jos* buvimo manyje.

Aš kovojau su *Ja*, kaip su ta, kuri ateina iš išorės. Iš kertės. Iš lapkričio nakties. Išlenda iš po palangės, prasi-skverbia pro durų plyšį, pro pakeltą antklo-dės kampa, dauginasi kaip kokie kosminiai fantastiški gyviai, kai tik namus apgaubia tamsa. Namus, kuriuose jau nėra saugaus motinos kvapo.

O kai stovi kieme, *Ji* nukrenta ant kojų išskrendančių paukščių plunksnomis. Sminga žemėn, pasivertusi ryškiausia dangaus žvaigžde. Ūkteli vakarinio traukinio gerklėje, groja paskutines vasaros melodijas žiogų smuikeliais.

Ji visur aplink mane kaip koks mašalų debesis, kaip uodų spiečius, nuolatos laikantis įtampoje, kad vėl puls. Įgels. Įsmeigs naują dozę nuodų.

Reikia budėti. Reikia gintis. Reikia apsisaugoti. Ištvirti.

Kiek metų grūmiausi su *Ja*?

Kiek metų *Ji* smaginosi mano nuolatinį budėjimu, zuikio miegu? Košmarų pliūpsniais, kurių buvo pritvinkęs kiekvienas mano trumpas snustelėjimas?

Kiek metų buvau *Jos* neklusnia mokinė?

Kol vėl į namus sugrįžo motinos kvapas.

Tik dabar jį jaučiau ne aš, o mano vaikas.

Atsimenu, kaip *Ji* treškėjo mano raumenų skaidulose, jam gimstant. Kaip akimirkai išjungė mano smegenis – tarsi kibirkštis šoko į kitą kūną. Supratau: viena *Jos* dalis nuskilo ir įsikūrė mano kūdikyje.

Ir tada mane apėmė ramybė: *Ji* manyje, o to, kas manyje, aš negaliu išvartyti, išprašyti, sunaikinti. Su tuo privalau susigyventi, atrasti dermę, pasirašyti sandomos sutartį. Ne tiek dėl savęs, kiek dėl savo vaiko.

Kad kuo ilgiau jam namai kvėpėtų manimi.

Kad suspėčiau išaiškinti jam, jog *Jos* negalima erzinti, negalima iš *Jos* šaipytis, negalima su *Ja* žaisti. Reikia tiesiog *Ja* pasitikėti. Gyventi, žinant, kad *Ji* tokia pat kasdienė ir reali kaip oras, kuriuo kvėpuoji. Tada visi pasaulio dalykai susidėlioja į harmoningą domino takelį: kiekvienas gabalėlis atranda kitą – sau tinkantį.

Taigi sakau: būk manyje taip, kaip esi mano kūdikyje ir kiekviename mūsų. Būk tiek, kiek tau reikia. Aš jau nemaištauju. Neneigiu Tavęs. Todėl ir Tu nesiautėk be reikalo. Nesismagink. Ir... neeksperimentuok su mano vaiku, kaip kad su manimi. Aš pati išmokysiu jį Tave pažinti.

Šiandien žinau, – *Ji* yra tai, kuo kiekvienas žmogus užsikrečia gimdamas, tik ne kiekvienas tuo pačiu lai-

ku *Ją* aptinka savyje. Kai kurie tokią prastą – visiems be išimties vienodą – diagnozę išgirsta tik sulaukę gili-os senatvės. Kiti, suvokę, kas tūno jų kūne, baisiai susigėsta ir slepia šį žinojimą tarsi kokį sifilį ar aids. Treti pašėlusiai trokšta apgauti save bei aplinkinius ir iš paskutiniųjų stengiasi įrodyti, kad yra IŠIMTYS, kad jiems PASISEKĖ išvengti visiems priklausančio užkrato. Bet jis yra. Realesnis net už bamba, dvylikapirštę ar inkstus. Juk galima gyventi be plaučių gabalo, be kelių metrų žarnų, be kojos ar rankos, be akių ar nosies, be plaukų ar inksto, o štai be, *Jos* – niekaip. Jeigu gyveni, vadinasi, *Ją* turi. Ir nėra ko spurdėti. Spardytis. Rautis plaukų. Kramtyti nagus. Statyti tvirtoves su kelių metrų tvoromis arba plieno slėptuvėmis.

Ji niekada neateina iš išorės. *Ji* kaip šveicariškas laikrodukas nebyliai tiksi mumyse, skaičiuodama mūsų minutes, valandas ar metus tik pagal *Jai* vienai būdingą sistemą. Dar niekas *Jos* neperprato. Niekas neapgavo. Niekas neišvengė. Visa, ką žmogus nuo savo evoliucijos pradžios iki šiol išsiaiškino *Jos* tema (bent jau mano, kad išsiaiškino), yra tik *Jos* pačios (gal iš nuobodumo?) sukurti žaidimai. Žmonės

yra *Jai* tarsi šachmatų figūrėlės, kurias *Ji* gali gražiai, su meile stumdyti po Visatos lentą arba įmesti į šiukšlyną arba nusukti joms galvas, sukurti iš jų laužą, arba pasodinus prabangiai išpuoštuose sostuose leisti pasijusti karaliais. Visiems, pagal jų nuopelnus, o gal pagal *Jos* mums nesuvokiamą logiką.

Tai *Ji* mus valdo. Nes mes *Jos* bijome. Nesugebame *Jos* suvokti kaip elementarios tam tikro Žemėje vykstančio proceso grandies. Mums atrodo, kad galim būti stipresni, galingesni, išmin-tingesni už Amžinąjį Vyksmą. Už Begalybės upę. Didieji protai nuolatos kuria priešnuodį užkratui, kuris tūno jų smegenyse, kuris tas smegenis gali bet kurią minutę išjungti. Beveik vaikiškas žaidimas.

O iš tikrųjų tai tik amžinas troškimas nugalėti baimę, kurią *Ji* mumyse sukelia. Ta baimė dažnai sukuria žmogaus elgesio modelius. Ta baimė kartais sustabdo nuo beprotybių, kurias esame linkę iškirsti. Ta baimė dar vis primena, kad būta Mozės ir dviejų plokščių su Viešpaties įsakymais.

Ji yra vienintelis realus Dievo valios apsi-reiškimas mumyse, kurio nesugebame paneigti.



Karaliaučius. Katedros sala ir senasis universitetas 1933–1934 m. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus eksponatas. Limis.lt nuotr.

Karaliaučius

Atkelta iš 6 psl.

Karaliaučius – tai miestas, kuris niekada neegzistavo tik kaip geografinė vieta. Jis egzistavo kaip istorinis lydinys, kuriame susidurdavo Apšvietos logika, jūrinė melancholija ir nesibaigiantis Rytų Europos vėjų šnaresys. Šis miestas, vadintas vienu iš vokiškosios filosofijos centrų, kartu buvo ir literatūros ezoterikos dirbtuvės, ir daugia-tautė pakrantės zona, kur nuolat susitikdavo kultūros, kalbos, tikėjimai.

Karaliaučiaus kultūrinis laukas nėra klasikinis „aukštos kultūros centras“. Veikia tarpinė teritorija, pasienio metafora, kur mąstytojai buvo priversti matyti pasaulį iš kelių horizontų vienu metu. Dėl to Kantą, Hoffmann ir Arendt, kilusius iš Karaliaučiaus, tokias skirtingas, pasaulinio masto asmenybes, vienija vienas fenomenas: gebėjimas kurti teoriją ar literatūrą tarsi iš paribyje stovinčio bokšto, regint ir Vakarų logiką, ir Rytų simboliką.

Karaliaučiaus universitetas (Albertina) – griežtas, racionalus, protestantiškas – buvo mąstymo disciplina, kurioje Kantas kasdien žingsniuodavo tais pačiais takais. Bet pats miestas buvo daug chaotiškesnis: jūrininkų kvartalai, smuklės, tamsūs skersgatviai, pelėsiais apaugusios celės, kuriose Hoffmann girdėdavo nakties balsus. Ši priešprieša

– tvarka ir fantasmagorija – ir sukūrė Karaliaučiaus dvasią.

Rytprūsių rašytojai (Dach, Miegel, vėliau Wichert ar Sudermann) aprašinėjo kraštovaizdį, kuris išliko per visus sukrėtimus – ežerai, miškai, šiaurės vėjai. Šis geografinis neišvengiamumas veikė kūrėjus: jiems visada rūpėjo pastovumas, vietos ilgaamžiškumas, kultūrinė atmintis. Todėl net Hoffmann monai visada grįžta į miestą, kur gatvės pavadinimai žinomi nuo viduramžių.

Lietuviškasis sluoksnius – itin svarbus. Donelaitis, Rėza, vėliau Bobrowskis – visi jie atnešė į Karaliaučiaus erdvę Prūsijos lietuvių balsą, kuris buvo tarsi kontrapunktas vokiečių racionalumui. Tai balsas iš miškų, kaimų ir sezoniškumo ciklų. Šis polifoniškumas ir darė Karaliaučių neįprastu: tai miestas, kuriame greta Kanto racionalizmo egzistavo ir Donelaičio darbų metafizika.

Deja, XX amžiaus sukrėtimai sunaikino ne tik miestą, bet ir daugialypę jo kultūrą. Kollwitz liudijo skurdo tragediją. Arendt – totalitarizmo siaubą. Vėlyvieji memuaristai, tokie kaip Michael Wiecek, rašė apie absoliučią civilizacijos griūtį. Tačiau būtent ši griūtis tarsi sutelkė Karaliaučiaus kultūrinę prasmę: ji išliko ne mūruose, o įvairių tautų mentalitete, tekstuose, teorijose.

Valentino Kazlausko monografija „Lietuviškasis Karaliaučius“ – knyga, kurią galima skaityti kaip atminties topografiją ir jį tokia išliks. Ji liudys, provokuos, vers prisiminti ir atminti.